

पञ्चममनेकार्थकाण्डम्

^a एकोऽर्थो बहुभिः शब्दैः कथितः कथ्यतेऽधुना ।

एकस्यैव तु शब्दस्य बहुष्वर्थेषु वर्तनम् ॥७८७॥

¹ सुद्रेऽपि ¹ खण्डपरशुर्वेश्वरणेऽप्येककुण्डलः प्रोक्तः । ¹ (1) Kubera.

¹ द्वारेऽपि प्रतीहारः प्राकाराग्रेऽपि कपिशीर्षम् ॥७८८॥

¹ पर्यान्तेऽपि ¹ कृतं स्यादाहवनीयादिषु त्रिषु त्रेता । ¹ (1) The coping of a wall.

¹ सन्देहेऽपि द्वापरमाहुः कलहेऽपि कलिशब्दम् ॥७८९॥

¹ सेनायामपि कटकं प्राणिदूतं वदन्ति युद्धेऽपि । ¹ (1) War.

¹ रक्षस्यपि पुण्यजनं मृद्घाण्डेऽप्युष्टिकामार्याः ॥७९०॥ ¹ (1) An earthen vessel.

¹ श्वेतं रजतेऽप्युक्तं रजतं हारे शरेऽपि किशारूः । ¹ (1) Necklace.

¹ दम्भेऽपि गह्वरं स्यादुपह्वरं सन्निधानेऽपि ॥७९१॥ ¹ (1) An arrow.

¹ नयनच्छदेऽपि वर्त्म प्रतिप्रहः सैन्यपृष्ठभागेऽपि । ¹ (1) Vicinity.

¹ इलेष्मण्यपि खेटः स्याज्जामिः कुलबालिकायां च ॥७९२॥ ¹ (1) The rear of an army.

¹ गन्धो लेशेऽप्युक्तः करुणाप्रतिपादने तपस्वी च । ¹ (1) A respectable woman.

¹ मणिबन्धकनिष्ठिकयोर्मध्यविभागेऽपि करभः स्यात् ॥७९३॥ ¹ (1) Exciting pity, pitiable.

a एकोऽर्थो b प्रतीहारः c प्राकाराग्रेपि कीर्तिम् ।

(1) A little, the mere scent of a thing.
(1) The distance from the wrist to the tip of the little finger.

(1) Consideration, reflexion.	चिन्तायामपि चर्चा जगती राजप्रधानलोकेऽपि ।	(1) The king and his subjects.
(1) The menses.	ऋतुरङ्गनारजस्यपि विकटं श्रेष्ठेऽपि निर्दिष्टम् ॥७९४॥	(1) Excellent.
(1) Mail, armour.	कवचेऽपि वारवाणं जीमूतं पर्वतेऽपि कथयन्ति ।	(1) a muntains.
(1) The array or arrangement of troops in particular position.	ब्यूहं रचनायामपि दार्वाधारेऽपि शतपत्रम् ॥७९५॥	(1) The wood-peckers.
(1) The body.	करणं कायेऽपि स्यादुष्णीषो मूर्धवेष्टनेऽप्युक्तः ।	(1) A turban.
(1) Goods, property.	मात्रा परिच्छदेऽपि क्षुद्रः क्रूरे श्रुतौ निगमः ॥७९६॥	(1) Cruel. (1) The vedas.
(1) Curled hair.	वृजिनः केशेऽप्युक्तः स्थाणुः कीलेऽपि कुञ्जरे नागः ।	(1) A stake. (1) An elephant.
(1) A store room.	गड्जो भाण्डागारे गोमुखमुपलेपनेऽपि स्यात् ॥७९७॥	(1) Ointment.
(1) Splendour, light.	तेजस्यपि धाम स्यादाधारेऽप्याशयो घटा गोष्ठयाम् ।	(1) A receptacle.
(1) A noble, woman.	कुल्या कुलस्त्रियामपि तारो मुक्तागुणेऽप्युक्तः ॥७९८॥	(1) An assembly. (1) A large pearl.
(1) The result of actions.	कर्मविपाकेऽपि दशागती स्मृते काननेऽपि इवदावौ ।	(1) A forest.
(1) The head.	चूडाशिखे शिरस्यपि हस्तिन्यां धेनुकागणिके ॥७९९॥	(1) The female elephant.
(1) Intellect; intelligence.	प्रतिपत्प्रतिपत्तावपि शादः शष्ये धूणा जुगुप्सायाम् ।	(1) Young grass (2) Disgust.
(1) High, tall.	उत्तालमुत्रतेऽपि श्रेष्ठेऽपि निगद्यते सुरभिः ॥८००॥	(1) Excellent.
(1) A year.	संवर्तः परिवर्तश्च हायने कथयतेऽम्बरे नाकः ।	(1) Sky, heaven.
(1) A measure of quantity.	परिमाणेऽपि प्रस्थः सर्वात्मनि सर्वसन्नाहः ॥८०१॥	(1) The universal spirit.
(1) a wife.	पत्न्यामपि द्वितीया दर्भेऽपि पवित्रमवधिरवतेऽपि ।	(1) Kusha grass. (1) A pit, a hole.
(1) Natured.	प्रकृतावपि प्रधानं विवक्षितं शोभनेऽपि स्यात् ॥८०२॥	(1) Handsome.
(1) Excessive.	अतिमात्रेऽप्यतिवेलं कायेऽप्युत्सेध इष्यते सद्ध्रुः ।	(1) The body. (1) A flag carried by an elephant.
(1) The spine.	पृष्ठास्थन्यपि वंशः रुदली करिवैजयन्त्यां च ॥८०३॥	

a रा प्रधानं, राप्रधानं b तारा, धातारो c धेनुका गणिका
d प्रस्थं e पृष्ठास्थन्यपि ।

(1) Deception.	जालं कपटेऽप्युक्तं कपालमुक्तं घटादिशकलेऽपि ।	(1) A fragment of earthen pot.
(1) Sin.		
(2) Misfortune.	रिष्टं पापाशुभयोररिष्टमशुभेऽपि निर्दिष्टम् ॥८०४॥	(1) Misfortune.
(1) Diffusion.	व्यासेऽपि विग्रहः स्यान्मानविशेषेऽपि पैरुषव्यामौ ।	(1) Measure.
Resolution.	हेला प्रस्तावेऽपि प्रग्रह आबन्धनेऽप्युक्तः ॥८०५॥	Captive, prisoner.
(1) An elephant's trunk.	कुञ्जरकरेऽपि शुण्डा ग्रावा शैले भवद्द्वच संसारे ।	(1) A mountain. (1) The world.
(1) Young.	वालेऽपि वालिङ्गः स्यात्कलधौतं शातकुम्भेऽपि ॥८०६॥	(1) Gold.
Branch.	शाखायामपि परिधिर्वसतिर्जनाश्रमेऽपि निर्दिष्टा ।	A Jain monastery.
(1) Searching.	अन्वेषणेऽपि मार्गो भद्रो वृषभे वके ध्वाढक्षः ॥८०७॥	(1) A bull. (1) A crane.
(1) A defect in a jewel.	मणिदोषेऽपि त्रासो वत्सः संवत्सरेऽपि निर्दिष्टः ।	(1) A year.
(1) Adverse.	वासः प्रतिकूलेऽपि प्रोक्तौ शुक्लेऽपि शुचिरामौ ॥८०८॥	(1) White, bright.
(1) Yesterday.	ह्यस्तनदिनेऽपि कल्यं नेत्रं मूले रजस्यपि परागः ।	(1) Dust, powder.
(1) Pregnant.	आणो गर्भिष्यामपि भूतिर्विभवे बलः काके ॥८०९॥	(1) Grandeur. (1) A crow.
(1) A tableland.	गिरिसानुन्यपि वप्रं तल्पं दारेषु चक्षुषि ज्योतिः ।	(1) A wife. (1) Eye.
(1) Injuring by theft.	चौर्यादावपि हिंसा प्रसरः प्रणयेऽपि निर्दिष्टः ॥८१०॥	(1) Affectionate solicitation.
Group, mass. Combined with names of trees it signifies a multitude.	संघातेऽपि ग्रामो भूतेन्द्रियशब्दविषयकरणानाम् ।	(1) The complex of visible objects. (1) Senses. (1) Signifying a multitude after करि, नर and तुरङ्ग ।
10 Different kinds of trees.	षण्डद्वचं पादपानां स्कन्धः करिनरतुरङ्गाणाम् ॥८११॥	
	नन्द्यावर्तः सरलः शालः काको ध्वोऽञ्जनस्तिलकः ।	
Fragrant.	पद्मस्पन्दनमोक्षा वृक्षविशेषेऽपि दृश्यन्ते ॥८१२॥	
Splendour, elegance, beauty.	कटुतिकतकषायास्तु सौरभ्येऽपि प्रकीर्तिताः ।	
	शोभार्थेऽपि प्रयुज्यन्ते लक्ष्मीश्रीकान्तिविभ्रमाः ॥८१३॥	

a सुंडा b रुद्रो वृषभे c बलः काले, वलिः काके, वलिकाले d खंड पादानां e सरलः शालः शाकोयवार्जुनस्तिलकः, सरलः शाकोथ-वार्जुनस्तिलकः, सरलः शालः शाको ध्वोऽञ्जनस्तिलकः ।

(1) A guard of the woman's apartment.

(1) A man of a low and impure tribe.

(1) Affection.

(1) Sexual intercourse.

1) A difficult road.

(1) An animal, a beast.

(1) The intestines.

(1) Leprous.

(1) A couch.

(1) A thunder cloud.

(1) Settled occupations, proper conduct.

A march on.

(1) Impotent.

(1) A stain, spot.
(2) A fault.

(1) Meeting.
(2) Assembly.

(1) Pride, conceit.
(2) An instrument for cleaning stones.

(1) A sign.
(2) Consciousness.

(1) Punishment.
(2) An army.

(1) Compassion, pity, kindness.

(1) Signet ring.

आर्यः स्यात्सीविदल्लेऽपि व्रीहावप्यनुरिष्यते ।

(1) A kind of grain.

चण्डालेऽपि विवाकीर्तविवस्वान् देवतास्वपि ॥८१४॥

(1) A deity, a god.

स्नेहेऽप्यपह्नवः प्रोक्तो द्वेषेऽप्यनुशयः स्मृतः ।

(1) Enmity.

सुरतेऽपि व्यवायः स्यान्नैगमश्च ऋतावपि ॥८१५॥

(1) A road.
(2) The vedas.
(3) A trader.

दुर्गमार्गेऽपि कान्तारं गृहवाटधां च निष्कृदः ।

(1) A garden attached to a house.

खण्ठं मृगेऽपि विज्ञेयं दध्नुः स्यान्नकुलेऽपि च ॥८१६॥

(1) A mongoose.

अन्तदेहेऽपि कोष्ठः स्याचवस्वरं प्राङ्गणेऽपि च ।

(1) A court yard.

दुश्चर्मण्यपि निर्दिष्टः शिपिविष्टो मनीषिभिः ॥८१७॥

(1) The jaw.
(1) War, battle.

संस्तरः प्रस्तरेऽप्युक्तो हनौ कुञ्जो रणे स्पशः ।

(1) A limit.

गर्जन्मेघेऽपि पर्जन्यः सन्धा स्यादवधावपि ॥८१८॥

(1) Perception, experience.

व्यवस्थायां च संस्था स्यात्संवित्तावपि वेदना ।

(1) Name, appellation.

यात्रा स्यादनुवृत्तौ च संज्ञायां च समाहृष्यः ॥८१९॥

(1) Time.

क्लीबो विक्रमहीनेऽपि समयेऽपि कटः स्मृतः ।

(1) The sun.

कलङ्कं लाञ्छने दोषेऽप्यद्विः प्रोक्तो रवावपि ॥८२०॥

(1) The top of a mountain
(2) Eminence, superiority.

समितिः सङ्गतिसभयोः ककुदं शृङ्गे विदुः प्रधानेऽपि ।

टङ्कः स्यादभिमाने प्रस्तरघटनोपकरणे च ॥८२१॥

सङ्केते चेतन्ये च सूरिभिः कथ्यते तथा संज्ञा ।

(1) Kush grass.
(2) After noon.

दण्डो दमने सैन्ये कुतपो दर्भेऽपराह्णे च ॥८२२॥

(1) A privy.

कारुण्येऽप्यनुषङ्गः स्यात्प्रोक्तो गुह्येऽप्यवस्करः ।

(1) Lac.

वेदिकाऽङ्गुलिमुद्रायां लाक्षायां च कृमिस्था ॥८२३॥

a दृतावपि b देवनम् c कलं d विदुः प्रभावेऽपि ।

(1) Capital, stock.	नीबी १ परिपणेऽप्युक्ता २ कटिदेशेऽपि १ भेलला ।	(1) Loins.
(1) Pravation. (2) Separation.	प्रत्यवायेऽपि १ विश्लेषे २ विषुरं स्मर्यते बुधैः ॥८२४॥	(1) A master, a lord.
(1) End.	निवानभवसानेऽपि १ स्वामिन्यपि १ भवेदिनः ।	(1) Indra. (2) Rainy cloud.
(1) Bard. (2) Old, ripe.	जठरः १ कठिनेऽप्युक्तः २ प्राज्ञैः १ परिणतेऽपि २ च ॥८२५॥	(1) Narrow. (2) Vulva.
(1) Time. (2) Ordinance.	काले १ कल्पेऽपि २ विधिर्वनाधनः १ शक्रवर्षुकाम्बुदयोः ।	(1) Toll, custom, duty. (2) The property of the wife,
(1) Distress. (2) Transgression.	अत्ययशब्दः १ प्राज्ञैः २ कृच्छ्रे १ चातिक्रमे २ च निर्दिष्टः ॥८२६॥	(1) Name. (2) Race, family.
(1) The belly. (2) Water.	उदरे १ जले २ कृपीटं १ सम्बाधः २ सङ्कटे भगेऽप्युक्तः ।	(1) Shrivelled. grain.
(1) The rear of an army (2) The rear of a battle.	पाण्डिः १ प्रत्यासारे २ च रणस्य १ च पश्चिमे भागे ॥८२७॥	(1) Blood. (2) Water.
(1) Sexual intercourse. (2) Enjoyment.	रतिभुक्तयोः १ सम्भोगः २ पथिदेये १ स्त्रीधने २ च शूलं स्यात् ।	(2) A temple.
(1) The shoot of a bamboo. (2) A shrub.	वंशाङ्करे १ करीरं २ वृक्षविशेषेऽपि १ कथयन्ति ॥८२८॥	(1) Mushroom. (2) A sort of tree.
(1) Race, family. (2) Disposition.	अनूकमन्वये १ शीले २ गोत्रं १ नाम्नि २ तथान्वये ।	(1) Prodigal. (2) A beast of prey.
(1) A lump of boiled rice.	पुलां १ भक्तसिक्षये २ च क्षुद्रधान्ये १ च कथयते ॥८२९॥	(1) A hole filled with-stake.(2) Conflagration of husk.
(1) An improper act. (2) A privy part.	अकार्ये १ गुह्ये २ कौपीनं १ कीलालं २ रुधिरे १ जले ।	(1) A building containing an image of Buddha.
(1) A hole filled with-stake.(2) Conflagration of husk.	कुकूलं १ शङ्कुमद्गते २ तुषाग्नौ १ च निगद्यते ॥८३०॥	(1) Mushroom. (2) A sort of tree.
(1) A building containing an image of Buddha.	चैत्यं १ बुद्धाण्डकेऽप्युक्तं २ देवतायतने १ तथा ।	(1) A ploughshare (2) The snout of a hog.
(1) Slow. (2) Free.	छत्रके १ वृक्षजाती २ च शिलीन्ध्रं १ स्मर्यते २ बुधैः ॥८३१॥	(1) The elephant. (2) A kind of tree.
(1) The male elephant. (2) The female elephant.	अर्थव्ययसहे १ अथालस्तथा २ हिस्पशौ १ स्मृतः ।	a प्युक्तः, युक्तः b विधिर्वनाधनः, विधिनाधनः, विविधिनाधनः, विधिनाधनः c शक्रवर्ष d बुद्धाण्डके, बुद्धाण्डके, बुधाण्डक e शलन्ध्रं, शिलन्ध्रं, शिलन्ध्रं, f हिस्पः ।

(1) A Spike. (2) A Javelin.	१ २ शलाकायुधयोः	३ शल्यं वाधा	१ २ दुःखनिषेधयोः ।	(1) Pain, trouble. (2) Hindrance, prohibition, opposition.
(1) A pillar. (2) Fixedness in stupor.	१ २ स्थूणास्तव्यत्वयोः	३ स्तम्भ इला	१ २ वागच्छ्ययोरपि ॥८३४॥	(1) Speech. (2) A cow.
(1) Worship. (2) Price.	१ २ अर्चनामूल्ययोरर्घो	३ विसर्गो	१ २ मुक्तिवर्चसोः ।	(1) Giving up. (2) Excrements.
(1) Name of a saint. (2) A cock.	१ २ मुनिकुकुटयोर्दक्षः	३ सन्धिः	१ २ संश्लेषरन्ध्रयोः ॥८३५॥	(1) Union. (2) A crack.
(1) Surely, positively. (2) Much, exceedingly.	१ a २ अवश्यभूशयोर्वाहं		१ b २ दायादस्तुक्सपिण्डयोः ।	(1) Male offspring. (2) A kinsman.
(1) Of noble descent. (2) Excellent.	१ २ कुलीनश्रेष्ठयोजत्यं		१ २ कोटिरुक्तर्षसंस्खयोः ॥८३६॥	(1) Excellence. (2) Ten millions.
(1) One of Shiva's attendant. (2) Shiva.	१ २ द्वधनस्तण्डुगिरिशयोः	३ स्थितिः	१ २ स्थानव्यवस्थयोः ।	(1) Standing place. (2) A rule management.
(1) Man festation. (2) Privacy.	१ २ वीकाशः	३ स्फुटरहसोः	१ २ कालप्रकर्षयोः ॥८३७॥	(1) A measure of time.(2)Excellence.
(1) A river. (2) A sea.	१ e २ नदीसमुद्रयोः		१ २ सिन्धुदेशपर्वतयोर्मरुः ।	(1) A desert. (2) A mountain.
(1) Pairing connection. (2) Sexual intercourse.	१ २ मैथुनं कथ्यते	३ सद्भिः	१ २ सम्बन्धग्राम्यधर्मयोः ॥८३८॥	(1) Folly. (2) Loss of consciousness.
(1) Crookedly. (2) Binding.	१ २ प्रह्लबन्धनयोः	३ प्राध्वं मोहः	१ f २ स्यान्मौढयमूर्छयोः ।	(1) Mountain. (2) The sun.
The ebb and flow of the Sea.	१ २ व्यवस्थानेऽम्भसो	३ वैला	१ २ ३ रविः पर्वतसूर्ययोः ॥८३९॥	(1) Wife's brother. (2) Husband's brother.
(1) Fire. (2) Meteor.	१ २ अग्न्युत्पातौ	३ धूमकेतु	१ २ स्यालदेवरौ ।	(1) A king. (2) A conveyor of news or intelligence.
(1) An ordeal. (2) A treasury.	१ २ दिव्यार्थसंग्रहौ	३ कोशौ	१ २ नरेन्द्रौ नृपार्त्तकौ ॥८४०॥	(1) The sounding of a trumpet. (2) The roaring of elephants (3) A show.
(1) Planet. (2) An imp, evil spirit (3) Perseverance.	१ २ आडम्बरो	३ गजानां पठहरवे गर्जिते प्रपञ्चे च ।		
(1) The supreme spirit (2) A fool (3) Indistinct, unclear.	१ २ ग्रहशब्दः	३ सूर्यादिषु भूतादिष्वभिनिवेशे	१ २ ३ प्रहरवे च ॥८४१॥	
(1) Elaboration, preparation. (2) Desire, wish. (3) The taking prisoner.	१ २ अवदक्षतः	३ स्पष्टेतरे च निर्दिष्टः ।		
(1) The arming for a battle. (2) An attack. (3) Robbing.	१ २ कक्षा	३ गुह्यपिधाने काञ्च्यां गेहे प्रकोष्ठे च ॥८४२॥		
	१ २ प्रतियत्नः	३ लिप्सोपग्रहणयोश्च	१ २ ३ निर्दिष्टः ।	
	१ २ अभिहारः	३ सन्नाहे स्यादभियोगे परस्वहरणे च ॥८४३॥		
	a अवश्यं b कोटिरुक्तर्षशंखयोः c बुधनस्तंडु, ब्रह्मनस्तंडि, व्रघ्नस्तंडु d विकाश e समद्रनदयोः f मूर्खयोः, मीष्ययोः g हसो वला, हसोवैला, h सूर्यपर्वतयो रविः i पठहः स्वे, पठहः खे j गैहप्रकोष्ठे इत्यपि पाठः ।		(1) A piece of cloth worn between the legs to conceal privities (2) A girdle (3) A court in a palace.	

(1) A special present.
(2) Taking,
receiving.

(1) A line in a manuscript consisting of about 32 syllables.

(1) Gambling (2) Die.

(1) Connexion, association (2) Defeat.

(1) A son of त्रिष्णु
the perpetual enemy of Indra.
(1) Depression,
sorrow (2) Sacrifice (3) Anger.

(1) Pleasure (2) Wind (3) Water.

(1) An oath,
(2) understanding.
(3) Cause.

(1) Expansion.
(2) Awning.
(3) Empty.

(1) A side (2) Fort-night.

(5) A follower.

(1) Fire (2) Wealth
(3) The rays of the sun.

(1) Motion, action
(2) Nature, character
(3) Origin.

(1) A measure of time equal to 4 minutes.

(5) Middle.

(1) Custom.
(2) Senses.

(5) Terminelia Balaria.

(1) Trouble (2) End
(3) Good conduct.

(1) Excellent (2) Power (3) Wealth.

a १ दानविशेषे २ लब्धी ३ दायो b भागार्हपित्रिक्ये च ।

लिपिसंरूपायां १ शास्त्रे २ द्रव्ये ३ च c ग्रन्थशब्दभिच्छन्ति ॥८४४॥

द्यूताक्षसारिकलकास्त्रयोऽप्याकर्षसंज्ञकाः ।

संसर्गभिभवाक्रोशेष्वभिषङ्गः १ प्रकीर्तितः ॥८४५॥

त्वाष्ट्रे २ तमसि ३ शत्रौ च वृत्रशब्दस्त्रिषु स्मृतः ।

मन्युदेन्ये १ क्रतौ २ कोपे ३ नाडीस्वर्गक्षितिष्ठिदा ॥८४६॥

उक्तानामप्यनुक्तानां १ शब्दानामिह २ संग्रहः ।

कशब्दः १ सुखवाय्वम्बुद्धामस्तकवाचकः ॥८४७॥

प्रत्ययाः १ शपथज्ञानहेतुविश्वासनिश्चयाः ।

विस्तारे २ कदके ३ शून्ये ४ वितानं ५ स्यातक्तो क्षणे ॥८४८॥

देहावयवमासार्धपतत्रगृहभित्तिषु

परिग्रहे १ समीपे २ च पक्षः ३ षट्सु ४ निगद्यते ॥८४९॥

अग्निधनरश्मरत्नत्रिदशविशेषु १ भवति २ वसुशब्दः ।

चेष्टात्मजन्मसत्ताभिप्रायेष्वभिहितो १ भावः ॥८५०॥

कालविशेषेऽवसरेऽव्यापारे १ पारतन्त्र्ये २ च ।

मध्ये १ तथोत्सवे २ च क्षणशब्दः ३ कथ्यते ४ सङ्घः ॥८५१॥

आचारे १ नयनादौ २ द्यूतविशेषे ३ तथा ४ रथावयवे ।

अक्षं १ विभीतकेऽपि २ प्रयुज्जते ३ पञ्चसु ४ प्राज्ञाः ॥८५२॥

निठा १ क्लेशेऽवसाने २ च ३ व्यवस्थोत्कर्षयोर्व्रते ।

श्रेष्ठे १ स्थापिन् २ धने ३ शुक्रे ४ मज्जं ५ सारः ६ उदाहृतः ॥८५३॥

a दाने विशेषे, दाने विशेषलब्धी b पितृऋक्ये, पितृरिक्ये c ग्रन्थ-
मिच्छन्ति d भिषङ्गः e प्रत्ययः f जन्ममत्वाभिप्रायेष्व g कथ्यते
हतिभिः h प्रयुज्यते i शुक्ले, शुल्के ।

(3) Patrimony.
(3) A code.
(3) Substance.

(3) A draught-board.

(3) Reviling, imprecations.

(2) Darkness.
(3) An enemy.

(1) An artery (2) Heaven (3) The earth.

(4) The god Brahma.
(5) Head.

(4) Trust.
(5) Certainty.

(4) Sacrifice.
(5) Opportunity.

(3) Wing (4) The wall of a house.

(6) Neighbourhood.
(4) A jewel, gem.
(5) A class of gods 8 in number.

(4) Existence (5) meaning, purport.

(2) Opportunity.
(3) Leisure.
(4) Dependence.

(6) Festival.

(3) Playing at dice (4) An axle.

(4) Excellence.
(5) A vow.

(4) Semen, virile.
(5) Marrow.

हलायुधकोशः

१८

(1) A quarter (2)
Eye (3) Rays of the
sun (4) Heaven.

(9) The earth.
(10) A cow.

(1) An ornament.
(2) A tail.
(3) Excellent

(7) A flag (8) Mark,
sign (9) Horse.

(1) The sun (2)
A monkey (3) Frog.

(7) A horse.
(8) Lion.

(1) An element of
which five are
enumerated

(3) A metal (4)
Natural condition.

(1) The tip of an
elephant's trunk
(2) A lotus (3) The
blade of a sword.

(6) A medicine.
(7) Water.

(1) A living being.

(3) Passed (4) An
evil spirit in atten-
dance on Rudra.

(1) Colour (2) Caste
(3) Beauty, splen-
dour.

(6) Arrangement
of a song (7)
Praise (8) Dress.

(1) A sentiment of
which 9 are
enumerated.

(5) Juice (6) Semen,
virile (7) Quality (8)

Any constituent part
of the body

(1) Vulva (2)
A landing place
at a river's side.

(4) A holy place.
(5) A vessel.

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
दिग्दृष्टिदीधितिस्त्रग्वजवाभवाणवारिषु

९ १० भूमौ पशो च गोशब्दो विद्धिदृदेशसु स्मृतः ॥८५४॥

१ भूषायां २ लाङ्गूले ३ ४ ५ ६ प्रधानशृङ्गप्रभावपुण्ड्रेषु ।

७ ८ ९ द्वजलक्ष्मनुरङ्गेषु च नवसु ललामं प्रचक्षते प्राज्ञाः ॥८५५॥

१ २ ३ ४ ५ ६ अर्कमर्कटमण्डूकविष्णुवासववायवः ।

७ ८ b ९ १० तुरङ्गसिहशीतांशुयमाश्च हरयो दश ॥८५६॥

१ पृथिव्यादिषु भूतेषु शरीरेषु रसादिषु ।

३ लोहेषु च स्मृतो धातुः स्वभावे गैरिकादिषु ॥८५७॥

१ द्विरदकराये पद्मे खड्गफले व्योम्नि वायभाण्डमुखे ।

६ ७ ८ अगदे जले च तीर्थे पुष्करमष्टासु निर्दिष्टम् ॥८५८॥

१ चतुर्विधेषु जीवेषु पृथिव्यादिषु पञ्चसु ।

३ ४ अतीते देवयोनी च भूतशब्दं प्रचक्षते ॥८५९॥

१ शुक्लादौ ब्राह्मणादौ च शोभायामक्षरे व्रते ।

६ ७ ८ गीतक्रमे स्तुतौ वेषे वर्णशब्दं प्रचक्षते ॥८६०॥

१ शृङ्गारादिषु नवसु च लवणादिषु षट्सु पारदे रागे ।

f ५ ६ ७ ८ ९ १० निर्यासवीर्यंगुणधातुविषष्ठृतादौ रसः प्रोक्तः ॥८६१॥

१ योनौ जलावतारे च मन्त्रायष्टादशस्वपि ।

४ पुण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थं स्यादर्शनेषु च ॥८६२॥

a ललामं च b सीताशुर्यमा हरयो, सीताशुर्यमा हरयो
c वर्षे d प्रयुंजते e लवणादिषु पारदे, लवणादिकषट्सु पारदे,
लवणादिषु न सु, नवसु, लवणादिषु पद्मसु पारदे च f निर्यासे गुणवीर्ये,
गुणवीर्यं, धातुगुणवृतादौ रसः शब्दः, निर्यासगुणवीर्यं धातुविषष्ठृतादौररसः
प्रोक्तः, निर्यासवीर्यंगुणधातुविषष्ठृतातो रसः प्रोक्तः ।

(5) Thunder bolt
(6) Speech (7) An
arrow (8) Water.

(4) Horn (5) Power.
(6) A mark on the
forehead.

(4) Vishnu (5)
Indra (6) Wind.

(9) The moon.
(10) Pluto, Yama.

(2) A constituent
part of the body.

(5) Mineral ore.

(4) The sky (5) The
head of a drum.

(8) A place of
pilgrimage.

(2) An element.

(4) Letter (5) Vow.

(2) Taste (3) Mer-
cury, quicksilver
affection (4) Love.

(9) Poison (10) Mel-
ted butter, Ghee.

(3) A minister and
18 other officers
of state.

(6) A school of
Philosophy.

(1) A vowel (2) A musical note.	अकारादिषु उदात्तादिषु	वर्णेषु विज्ञेयः	¹ वड्जादिषु ³ सत्त्वादीनां	² च ⁴ प्राणिनां च	सप्तसु । सत्त्वावस्थां प्रकृति वदन्ति तत्त्वज्ञाः ।	
(3) Accent (4) Articulate sound.						* (i) Goodness (ii) foulness and (iii) darkness.
(1) The equipoise of the 3 qualities of nature viz. *						(5) A mechanic (6) The natural form.
(2) A citizen. (3) A minister. (4) A cause.						(3) Heroism. (4) Cord or string. (6) A subordinate quality or inferior degree.
(1) The 3 qualities of nature (2) Shape.	पौरामात्यादीनि	च	² 3	⁴ 5 6	कारणकारुस्वरूपाणि ॥८६४॥	(4) Penis. (5) Torture.
(5) A bowstring.	सत्त्वादो	रूपादो	शौयदी	तन्तुषु	प्रयोगज्ञाः ।	(7) Accomplish- ment.
(1) A tool (2) An agent (3) Wealth.	गुणशब्दं	सित्तिजन्यां	⁵	⁶	प्रयोजयन्त्यप्रधानेऽपि ॥८६५॥	(4) Wealth.
(6) A component part of an army.	उपकरणे	करणे	च	द्रविणे	लिङ्गे च यातनायां च ।	
(1) Meaning. (2) Purpose. (3) Motive.	सेनाङ्गे	संसिद्धो	साधनशब्दप्रयोगः		स्यात् ॥८६६॥	(3) Censure (4) An arrow (5) Water.
(1) Opportunity. (2) Multitude.	अभिधेयाभिप्रायप्रयोजनद्रव्यवाचकेवर्थः		¹ 2 3 c 4	⁵		(3) A Brahman. (4) The creator of the universe.
(1) The holy scripture, the Vedas (2) The supreme spirit.	प्रस्तावे	संघाते	कुत्सायामायुषे	जले	काण्डम् ॥८६७॥	(4) Living being.
(1) The 3 qualities of nature (2) Existence (3) Power.	वेदाध्यात्मत्राह्मणहिरण्यगर्भेषु		¹ 2 3 4	कथयते ब्रह्म ।		(4) Water.
(1) The earth. (2) Speech (3) Food.	प्रकृतिगुणे	सत्तायां	स्थामनि	भूते च	सत्त्वं स्यात् ॥८६८॥	
(1) Time (2) Pluto.	इराशब्दो	बुधेज्ञेयो	¹ 2 3 4	भुवि	वाच्यशनेऽम्भसि ।	
(1) Time. (2) Convention.	निमेषादो	यमे	वर्णे	कालो	मृत्यौ च कीर्त्येते ॥	(3) Black. (4) Death.
(1) A thread. (2) Mystic prayer.	कालसङ्केतकाचारसिद्धान्ताः		¹ 2 e 3 4	^f समयाः	समाः ॥८६९॥	(3) Practice. (4) Dogma.
(1) Effort (2) informing against.	तन्त्रं	तन्तुषु	मन्त्रेषु	सिद्धान्तपरिच्छदप्रधानेषु	।	(3) Established doctrine. (4) Retinue. (5) Chief. (3) Manifestation.
(1) Clothing (2) The middle (3) A hole.	उत्साहनसूचनयोः	प्रकाशने	¹ 2	गन्धनं	प्रोक्तस्म ॥८७०॥	(4) Intervention. (5) The soul. (8) Difference. (9) Occasion.
(6) Opportunity. (7) Connexion with the exterior.	वस्त्रे	मध्ये	तथा	छिद्रे	व्यवधानेऽन्तरात्मनि ।	
	अवकाशे	बहिर्योगे	³ 4	⁵ 8 9	विशेषेऽवसरेऽन्तरम् ॥८७१॥	

a खड्जादिषु b तन्तुषु च c प्रयोजद्रव्य प्रयोजनकचकचकश्चर्थः
d स्थामनि e चारे, सिद्धान्तसमयाः f स्मृताः g तन्त्रेषु ।

A particle.	प्रागेव नामपर्याये निपाता: केऽपि कीर्तिता: ।	
Auspiciously.	कथ्यन्ते केचिदन्येऽपि दिष्टया स्यान्मङ्गलादिषु ॥८७२॥	
A long time.	चिराय ^a चिररात्राय ¹ दीर्घकाले ^b प्रयुज्यते ।	
(1) An alternative. (2) Analogy.	चिरं चिराच्चिरेणेति वा विकल्पोपमानयोः ॥८७३॥	
All round.	परितः ¹ सर्वतो ² विष्वक् ³ समन्ताच्च ⁴ समन्ततः ।	
(1) Visible. (2) Similar.	प्रत्यक्षसदृशोः ¹ साज्ञाद्वार्तासिम्भाश्ययोः ² किल ॥८७४॥	(1) As reported (2) Probably.
(1) Grief (2) Joy. (1) Grief (2) Anger. (3) Evidently. (4) Vicinity.	शोचने ¹ सम्प्रहृष्टे ² च ³ हन्तशब्दः ⁴ प्रयुज्यते ।	
Without.	ई ¹ दुःखभावने ² क्रोधे ³ प्रत्यक्षे ⁴ सन्निधावपि ॥८७५॥	
Repeatedly.	पृथग्विनान्तरेणते ¹ व्यतिरेकार्थवाचकाः ।	
(1) According to tradition. (1) Together.	प्रत्यारम्भे ^c मुहुः ¹ प्रोक्तो ² हुं ³ सम्प्रश्नवित्कर्योः ॥८७६॥	(1) A question. (2) A doubt.
(1) Below, beneath.	इतिह ¹ स्यात्सम्प्रदाये ² प्रेत्यामुत्र ³ भवान्तरे ।	(1) In the life to come (2) In a future world.
(1) Therefore.	साकं ¹ सार्धं ² समं ³ सत्रं ⁴ सहार्थं ⁵ सम्प्रकीर्तिताः ॥८७७॥	
(1) Near.	अधरस्तादधरतः ¹ स्यादधस्तादधोऽधरे ।	
(1) Perhaps. (2) Surely.	अत इत्युच्यते ¹ हेतौ ² निन्दायां ³ विस्मये ⁴ वत ॥८७८॥	(1) Disapproval. (2) Surprise.
(1) Doubt.	समयानिकवाचब्दौ ¹ सामीप्ये ² कीर्तितौ ³ बुधैः ।	
(1) At present. (2) Fit, proper.	तर्कनिश्चययोर्मूर्नं ^f कन्चित्स्यात्प्रश्नकामयोः ॥८७९॥	(1) A question. (2) Wish, desire.
(1) Manifestly. (2) Origin.	आहो ¹ उताहो ² सन्देहे ³ तु ⁴ स्वित्प्रश्नवित्कर्योः ।	(1) Question. (2) A doubt.
(1) Distinction. (2) Cause.	वर्तमाने ¹ च ² युक्ते ³ च ⁴ साम्प्रतं ⁵ सम्प्रचक्षते ॥८८०॥	
	प्रकाशे ¹ सम्भवे ² प्रादुः ³ प्रधानसदृशोः ⁴ प्रति ।	(1) Chief. (2) Like.
	हि ¹ स्याद्विदेषणे ² हेतौ ³ तु ⁴ स्याद्विदेऽवधारणे ॥८८१॥	(1) Difference. (2) Indeed.

a चिराविरेण b च विकल्पोप्रधानयोः, च विकल्पोप्रधानयोः
c संभोव्यये किल d हन्त शब्दं प्रवक्षते e महः, हनः
f तर्कनिश्चतयोः, तर्कनिश्चययोः g काम्ययोः h तु शिच्त् प्रश्न ।

(1) A question.
(2) A kind enquiry.

Some, little.

(1) Silently.

Calling to, addressing a person.

(1) Variously.

(1) Suddenly.
(2) Instantly.

(1) Expansion.
(2) Acceptance.

(1) Surely.
(2) Together.
(3) Vicinity.

(1) Then.

(2) Auspicious.

(3) Question.

(1) Always.

(1) Cause.
(2) Similarity.
(3) End.

अथि १ प्रश्ने २ सानुनये १ सत्ये २ शीघ्रे १ तथाऽज्जसा ।
१ २ ३ ४ ५
इष्टिकिञ्चन्मनाक् प्रोक्ताः किञ्चनस्तोकवाचकाः ॥८८२॥

तूष्णौ १ जोषं भवेन्मोने १ स्म स्यात्संस्मरणादिषु १
अङ्गेत्यामन्त्रणे हं हो भो भो इति च कथ्यते ॥८८३॥

अनेकार्थे १ भवेन्माना १ ननु २ प्रश्नेऽवधारणे ।
आकस्मिकार्थे १ सहसा २ तत्काले च निगद्यते ॥८८४॥

विस्तारेऽङ्गीकृतावूरी १ कथ्यते २ उररी ३ तथा ।
असंशये १ भवेद्वा २ ३ सहार्थान्तिक्योरमा १
अथानन्तरकल्याणसप्रश्नादिषु १ कथ्यते ।
अथो इति १ तथा २ प्रोक्तो ३ नामाभ्युपगमादिषु ॥८८६॥

सदा सना १ च नित्यत्वे २ स्वस्ति ३ स्यान्मङ्गलादिषु ।
इतिशब्दः स्मृतो १ हेतौ २ प्रकारादिसमाप्तिषु ३ ॥८८७॥

इति श्रीभट्टहलायुधकृतायामभिधानरत्नमालाया-
मनेकार्थकाण्डं पञ्चमं समाप्तम् ॥ ५ ॥

(1) Truly.
(2) Quickly.

(1) Remembrance.

(1) Question.
(2) Surely.

(1) Granting.
allowing.

(1) Hail.

a सानुशये b नित्यार्थे ।